

BEING RULER AND OPPOSITION IN TÜRKİYE: COMPARATIVE ANALYSIS ADNAN MENDERES AND OSMAN BOLUKBASI IN THE FIRST PERIOD OF THE DEMOCRAT PARTY GOVERNMENT

Soner Dursun

Abstract

The Republic of Türkiye has been a state with a parliamentary tradition since the Ottoman Empire. However, it cannot be said that a successful tradition has been established regarding the limit of tolerance to opposition figures in Türkiye politics. Therefore, the government-opposition relations have created tensions and political crises in several times. Particularly after 1946, with the transition to multi-party life, the harsh discussions continued increasingly under the roof of the parliament. After the Democrat party came to power in 1950, a great change took place in Turkish political life. The balances in politics changed when the Republican People's Party lost the elections in 1950 after 27 years of government. The Democrat Party, founded four years ago, won the elections and came to power. After the election, the founders of the Democratic Party shared the power organs of the government among them.

During the three periods when the Democratic Party was in power, the second largest party in the Parliament was the Republican People's Party. In the 50s, it appeared in other formations other than the People's Party, but they did not have many activities.

Adnan Menderes, who was the prime minister during the Democratic Party rule, constitutes the competent area of the article. On the other hand, Osman Bölükbaşı, the symbolic name of the 1950s, is in the opposition area of the research. Türkiye is capable and has the advantages and disadvantages of being dissidents and ruler. While making a comparison, the gains and losses achieved by both names in politics will be analyzed within this framework.

Keywords: *Ruler, Opposition, Adnan Menderes, Osman Bolukbasi*

TÜRKİYE'DE MUKTEDİR VE MUHALİF OLMAK: DEMOKRAT PARTİ İKTİDARININ İLK DÖNEMİNDE ADNAN MENDERES İLE OSMAN BÖLÜKBAŞI'NIN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ (1950-1954)

Soner Dursun*

Öz

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri parlamenter geleneği olan bir devlettir. Ancak Türk siyasetinde muhalif isimlere tahammül sınırı konusunda başarılı bir gelenek oluşturulduğu söylenemez. Bu yüzden iktidar-muhalefet ilişkileri birçok dönemde gerginlikleri ve siyasi krizleri ortaya çıkarmıştır. Özellikle 1946'dan sonra çok partili hayata geçiş ile birlikte meclis çatısı altında sert tartışmalar artarak devam etti. 1950 yılında Demokrat parti iktidara geldikten sonra Türk siyasi hayatında büyük bir değişim yaşandı. Cumhuriyet Halk Partisinin 27 yıllık hükümetinin ardından 1950 yılı seçimlerini kaybetmesi ile siyasetteki dengeler değişti. Dört yıl önce kurulan Demokrat Parti seçimleri kazanmış iktidara gelmişti. Seçimin ardından Demokrat Parti'nin kurucuları hükümetin erk organlarını aralarında paylaştı.

Demokrat Parti'nin iktidar da olduğu üç dönem boyunca Meclis içinde ikinci büyük parti Cumhuriyet Halk Partisidir. 50'li yıllarda Halk Partisinden hariç başka oluşumlarda ortaya çıktı ancak etkinlikleri çok olmadı.

Demokrat Parti iktidarı sürecinde başbakanlık görevini yürüten Adnan Menderes makalenin muktedir alanını oluşturmaktadır. Diğer tarafta 1950'lili yılların sembolleşmiş ismi Osman Bölükbaşı araştırmanın muhalif alanında yer almaktadır. Türkiye'de muktedir ve muhalif olmanın avantajları ve dezavantajları vardır. Karşılaştırma yaparken her iki ismin siyasette elde ettiği kazanımlar ve kayıplar bu çerçevede analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İktidar, Muhalefet, Adnan Menderes, Osman Bölükbaşı

* Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sonerdursun@beykent.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8830-1833>

Bu makaleye atıf için: Dursun, Soner. (2022). Türkiye'de Muktedir Ve Muhalif Olmak: Demokrat Parti İktidarının İlk Döneminde Adnan Menderes İle Osman Bölükbaşı'nın Karşılaştırmalı Analizi (1950-1954), SDE Akademi Dergisi, 2(6), 38-57

Giriş

Muktedir sözcüğü, kavramsal olarak incelendiğinde kesin bir tanımlama yapmak kolay değildir. Muktedir ve iktidar sözcükleri Arapça aynı kökenden gelmektedir. Kelime anlamına bakıldığında güçlü olmak, kudretli olmak anlamları içermektedir (Alkan, 2011: 1709). İktidarın tanımlanmasını genel olarak baskı, güç, şiddet gösteren etkisini bir grup içinde kendisi belirleyen bir etkendir.

Genel anlamda iktidar kelimesinin anlamı kuvvet ile rızaya dayanmayı ifade eder. Bu durum toplumda iktidar ilişkilerinin çeşitli vasıtalarla ortaya çıkabileceğini gösterir. Örneğin, ekonomik, dinsel, ailevi iktidarlara ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda yazının temel noktası siyasi iktidar kavramı üzerinde odaklanmaktadır.

Siyasal iktidar ilişkisi ilkel ya da modern toplumlarda görülür. Çünkü iki kişinin olduğu örgütlenmelerde birisi yöneten diğeri yönetilen statüsündedir. Siyasal iktidar sözcüğü, temelde gücü aşan bir meşruiyet kapsamında, bir şeyi gücü yetme anlamına gelir. Bazen de gücün uygulanma biçimi, yani rejim anlamında da kullanılır. Ayrıca toplum üzerindeki hiyerarşik üstünlük de iktidar sözcüğüyle anlatılır (Akal, 1999 : 40).

Muhalif sözcüğünün siyasi anlamı, şiddet kullanmaktan uzak, mevcut iktidarı eleştirme, iktidarın yanlışlarını söyleme ve onun yerine geçmek için yasal yollarla mücadele etme yöntemidir (Tuncel & Bakan, 2013 : 5344).

İktidarla muhalefet arasındaki en temel fark kapsadığı alandır: İktidar bütün rejimlerde bulunur, totaliter, oligarşik, dinsel yönetimlerde bulunur ancak muhalefet ya da muhalif siyasetçiler demokratik yönetimlerde olur. Bu yüzden demokrasi ve muhalif olmak paralel ilerleyen değerlerdir. Tarihsel sürece bakıldığında Osmanlı İmparatorluğundan itibaren muhalif hareketlerin görüldüğü söylenebilir. Özellikle II. Meşrutiyetle parlamenter sisteme ikinci defa geçilince iktidardaki İttihat ve Terakki Partisinin karşısında kısa süreliğine muhalif hareketler ortaya çıkmıştır. Atatürk döneminde iki defa muhalefet partisi oluşturma girişimleri başarısızlığa uğramış İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra muhalefet partileri kurulabilmiştir.

Türkiye, 23 yıllık tek parti döneminden sonra 1946 yılında bir kez daha çok partili hayata geçmeye karar vermişti.¹ Türk siyaseti için Demokrat Partinin kuruluşu bir dönüm noktasıdır. Partiyi kuran dört siyasetçi Demokrat Partiden önce Cumhuriyet Halk Partisinde siyaset yapıyorlardı.² Özellikle Demokrat Parti genel başkanı Celal Bayar, Atatürk’ün hep yanında olmuş başvekilliğe kadar yükselmiş bir devlet adamıydı. Atatürk’ün ölümünden sonra İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiş Bayar ise milletvekili olarak siyasete devam etmiştir. Seçimleri Demokrat Parti kazanınca Celal Bayar Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bayar’dan sonra ikinci adamın kim olacağı 1950 yılına kadar belli değildi. 1950’deki seçimlerden sonra hükümeti kurma görevi Adnan Menderes’e verildi.

1950 senesinde Demokrat Parti’nin iktidarı demokratik yollardan devralması büyük bir hadiseydi. Cumhuriyet gazetesinden Abidin Daver ilk sayfadaki yazısında şu tespiti yapıyordu: “1878 da Meşrutiyet taraftarlarının Sultan Azizi tahtan indirdikleri günden beri yani 74 yıldan beri ilk defadır ki iktidar, ihtilalsiz ve kansız, demokratik usullere ve kanuna tamiyle uygun bir şekilde el değiştirmektedir. İşte bugünün tarihi ehemmiyeti buradadır.”³ (Daver, 1950 : 1).

Seçimlerden birkaç gün sonra Demokrat Parti bir beyanname yayınlarak ülkede iktidar değişmesinin vatandaşlarda huzursuzluk doğurmamasını istedi. Ayrıca hükümetin muhalefet partilerinin siyasi fikir ve kanaatlerini özgürce ifade edeceklerini belirtti (Milliyet,19.05.1950). Ancak on yıllık iktidarında Demokratlar kendisinden önceki iktidar partisinin davranışlarını devam ettirmiştir. Türk siyasal hayatındaki iktidar-muhalefet ilişkileri Demokrat Parti döneminde de problemlerle bir şekilde devam etti.

1950 seçimlerine giren üçüncü parti Millet partisidir. Seçimlerden iki yıl önce (1948) Demokrat Partinin hükümete karşı politikalarını yetersiz bulan Fevzi Çakmak⁴ ve arkadaşları Demokrat Parti’den istifa edip Millet

1 1923 yılında Cumhuriyet ilan edildikten sonra Mustafa Kemal Atatürk iki defa çok partili hayata geçilmesi için muhalif oluşumlara izin vermişti. İlk deneme 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkîperver Cumhuriyet Fırkasıdır. İkinci deneme 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkasıdır.

2 Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü

3 Gazetede ki yazım hataları değiştirilmeden alıntılanmıştır.

4 Fevzi Çakmak, Kurtuluş Savaşının önde gelen komutanlarından. Hem Mustafa Kemal Atatürk hem de

Partisini kurdular ancak 1950 seçimlerinde Millet Partisi çok düşük bir oy aldı. Bu yüzden Meclise bir milletvekili gönderebilmişti. Millet Partisi adayı Osman Bölükbaşı ise Kırşehir’de yüksek oy alarak tek başına milletvekili seçilmişti. Milletvekili seçildikten sonra Osman Bölükbaşı iki taraftan da yalnız kalacaktır: Birincisi Demokrat Parti karşısında Millet Partisi güçlü bir varlık gösterememişti. İkincisi Cumhuriyet Halk Partisi 1950’lili yıllarda güç kaybetmekteydi. Bu şartlarda Osman Bölükbaşı tek başına muhalif isim olarak öne çıktı. O dönemde “TRT Osman”, “Tırt Osman” ve “Anadolu Fırtınası” lakapları takılan Bölükbaşı siyasette muhalifliğin en önemli isimlerinden olmuştur (Limoncuoğlu, 2018 : 149).

Bu çalışma da hem Demokrat Parti’nin iktidara gelmeden önce demokratikleşme ile ilgili talepleri hem de Başbakan Adnan Menderes’in hükümette, muhalefete karşı tutum ve söylemleri incelenmiştir. Bu bağlamda Adnan Menderes ve Osman Bölükbaşı arasındaki siyasi tartışmalar üzerinde durulmuştur. Türkiye’nin demokratikleşmesi ile ilgili yaşadığı problemlerin kökenleri bu dönemde bulunmaktadır. Adnan Menderes siyasi tarihimize önemli etkileri olan bir liderdir. Özellikle Menderes’in iktidarının ilk yıllarında yüksek bir toplumsal destek aldığı seçim sonuçlarında görülmektedir. Bu gücüne rağmen Menderes’in, Osman Bölükbaşı’na karşı sert tavrı Millet Partisinin kapatılmasına neden olmuştur. Ancak Bölükbaşı başka bir parti çatısı altında muhalefet yapmaya devam etmiştir.

1950 Seçimleri ve Adnan Menderes’in Başbakanlığı

1950 seçimleri demokrasi tarihi açısından önemli bir değişimi ifade eder. Dünya tarihinde ilk defa tek parti iktidarı seçimle görevini rakip partiye devretmişti. Meclis yapısına bakıldığında Demokrat Parti 416, Cumhuriyet Halk Partisi 69, Millet Partisi 1 Milletvekili Meclis’e gönderdi. Demokratların neredeyse yüzde 90 oranında Mecliste sandalye sahibi olmasının nedeni seçim sisteminin tuhaflığıydı.⁵ Hatta Demokratlar iktidara

İsmet İnönü dönemlerinde Genelkurmay Başkanlığı görevini üstlenmiştir.

5 Çoğunluğa dayalı seçim sistemiyle bir vilayette küçük bir oranla seçimi önde tamamlayan siyasi parti o ildeki tüm milletvekillerini alıyordu. Bu sayede Demokrat Parti, Meclis’te yüzde 90 oranında temsil hakkı elde etmiştir.

gelmeden önce bu sistemin haksız bir durum ortaya koyduğunu dile getirmişlerdi.

Seçimlerden sonra yapılan ilk iş, Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanlığı seçimidir. Yapılan tartışmalara bakıldığında Demokrat Parti’de genel Başkan Celal Bayar’ın Başbakan olması gerektiğini dile getirenler olmuştu. Çünkü Başbakanlığın idari görevinin daha çok olduğunu Cumhurbaşkanlığının onay makamı olduğunu düşünmüşlerdi.⁶ Son sözü Bayar söylemiş tercihini Cumhurbaşkanlığından yana kullanmıştı. Mecliste sandalye çoğunluğu bulunan Demokratlar, Celal Bayar’ı seçti. Ardından meclis başkanlığına Refik Koraltan seçildi.

Sonraki günlerde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, kabineyi kurma görevini Adnan Menderes’e verdi. Adnan Menderes, 1930’da Serbest Cumhuriyet Fırkası Aydın il başkanı olarak siyasete girmişti. Ancak parti kısa süre sonra kapatılınca Menderes Aydın CHP İl başkanı olarak görevine devam etti. Mustafa Kemal Atatürk, Aydın’a ziyaretinde kısa süreliğine CHP İl Başkanlığına uğramış ve orada Adnan Menderes ile tanışmıştı. Henüz 30 yaşında olan Menderes’in fikirlerini beğenen Gazi, Menderes’i milletvekilliği listelerine eklemişti. Hatta Menderes “...*beni Atatürk keşfetti*” (Aydemir, Menderes’in Dramı, 1984 : 90) der.

1950 yılına kadar Adnan Menderes’in başbakanlığa seçileceği bilinmiyordu. Bayar’ın tercihini Menderes’ten yana kullanması yeni bir dönemin önünü açtı. Celal Bayar Türk siyasetinde yeni bir sayfa açarak Demokrat Parti genel başkanlığından istifa ederek koltuğu Menderes’e teslim etmiştir.

Adnan Menderes 20 yıldır geri planda siyaset yapmış bir isimdi. 1950’de Başbakanlığa yükselmesi ile tanınırlığı günden güne arttı. Diğer demokratlar gibi mitinglerde halka birçok söz vermişti. Özellikle CHP’nin anti-demokratik uygulamalarını eleştirenlerin başında geliyordu. Ancak başbakanın ilerleyen zamanlarda anti-demokratik uygulamaları muhalefetin sert tepkisi ile karşılaşmıştır.

⁶ Gazetelerde çıkan haberlerde Celal Bayar’ın Cumhurbaşkanı olmaması gerektiğini yazan yazılar çıkmaktaydı. Bkz. Milliyet, 19.05.1950

1950 Seçimleri ve Osman Bölükbaşı'nın Milletvekilliği

Osman Bölükbaşı'nın siyasi hayatı 1946'da Demokrat Parti'de başlamıştır. Demokrat Parti 1946 yılında kurulduğunda öne çıkan dört önemli ismi vardı. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan kurucu kadrodaydı. Ancak seçimlerde İsmet İnönü'nün karşısında askeri ve siyasi yönü güçlü bir aday bulmaları gerekiyordu. Aranan isim Fevzi Çakmak oldu.⁷ Mareşal Çakmak, milletvekilliği seçimlerine İstanbul'dan bağımsız aday olarak katıldı. Demokrat Parti Çakmak'ı dışardan destekledi ve yüksek oy alarak İstanbul'dan milletvekili seçildi. Osman Bölükbaşı ve Fevzi Çakmak iki yıl sonra Demokrat Partiden ayrılma kararı alacaklardır.

Osman Bölükbaşı'nın Demokrat Parti ile yollarının kesişmesinde İstanbul Rasathane Müdürü Fatih Hocanın etkisi olmuştur. Fatih Hoca, Bölükbaşı'yı, Fuat Köprülüye önermiş ve partiye çok faydalı olacağını söylemiştir. (Ağaoğlu, 1992 : 47) Metin Toker'in anlattığına göre Fatih Hoca: *"Ağzı iyi laf yapar, madem ki bir parti kuruyorsunuz, bunun gibileri size lazım olur. Özellikle Orta Anadolu'yu çok iyi bilir"* (Toker, 1970 : 120) demiştir. İlk olarak Ankara Sümer sokakta Celal Bayar ve diğer kurucularla tanıştırılan Bölükbaşı, etkili konuşma yeteneğiyle DP'lilerin sevgisini kazanmıştır.

Osman Bölükbaşı'nın siyasette meşhur bir insan olması 1946 yılından itibaren. Bu bağlamda Adnan Menderes ile yolları kesişmektedir. Çünkü Menderes'in siyasette yükselmesi de bu dönemde gerçekleşti. Ancak Menderesin halk nezdinde tanınması daha çok iktidarın gücü ile olmuştu. Bölükbaşı ise muhalefet yaparak tüm ülke de tanındı ve sevildi.

Osman Bölükbaşı ve bazı DP'liler, CHP içinden gelmemişlerdi. Bu yüzden tek parti iktidarına karşı daha sert eleştirilerde bulunuyorlardı. (Çaylak, 2004 : 64) Bu durum, ilerleyen günlerde Bölükbaşı ve arkadaşlarının DP'den kopmasına neden olacaktır. Hatta Demokrat Parti içindeki bu muhalif kanat Celal Bayar ve diğer kurucuların yumuşak muhalefet

7 Fevzi Çakmak, 1944 yılında emekli olduğunda 20 yıllık Genelkurmay Başkanlığını tamamlamıştı. Hatta askerliğe devam etmek istediğini ve bu yüzden İsmet Paşa ile aralarının bozulduğu görülmektedir. Çünkü siyasete CHP'den değil DP sıralarından girmişti.

yaptıklarını, tek parti iktidarının yapmış olduğu diktatörlüğü yeteri kadar eleştirmediklerini söyledi.

Demokrat Partideki sertlik taraftarları kurulduktan iki yıl sonra 1948 yılında Demokrat Parti’nin önde gelen isimlerinden Fevzi Çakmak ve bir grup milletvekili (Osman Bölükbaşı dahil) DP’den istifa edip yeni bir parti (Millet Partisi) kurdu. Fevzi Çakmak, yeni kurulan partinin fahri genel başkanı olmayı kabul etti. Genel Başkanlığa tarihçi Hikmet Bayur, Genel Sekreterliğe Doktor Mustafa Kentli seçilmiştir (Bölükbaşı, 2008 : 103). Millet Partisi kurulma aşamasında Millî Mücadelenin önderlerinden Rauf Orbay’a da teklif götürülmüştür. Osman Bölükbaşı, Orbay’ı evinde ziyaret etmiş ve Mareşal’in partiye davet arzusunu iletmıştır. Rauf Orbay’ın verdiği cevap şu olmuştur: “*Mareşal’in emrinde bir nefes olmak benim için bir şereftir. Ancak, ben bir kere siyasete girdim, namusumu ve canımı zor kurtardım. Teveccühünüze çok teşekkür ederim, ama politika mı Allah korusun, bir daha girmem.*” (Bölükbaşı, 2008 : 104).⁸

Fevzi Çakmak, Kurtuluş Savaşının önemli isimlerindendi. İsmet İnönü ve Celal Bayar’ın partilerine karşılık üçüncü bir partiyi oluşturması siyaseten riskli bir davranıştı. Mareşal’in liderliğinde Millet Partisinin başarılı bir sonuca ulaşip ulaşamayacağı bilinemedi. Çünkü 1950 seçimlerinden kısa bir süre önce Fevzi Çakmak vefat etti. 1950’den itibaren Millet Partisinde Osman Bölükbaşı öne çıkmaya başladı.

Adnan Menderes ile Osman Bölükbaşı Arasındaki Mücadelenin Siyasetteki Yansımaları (1950-1954)

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerden 8 gün sonra Meclis 9. Yasa döneminde açılmıştır. Dört yıl görev yapan Mecliste Osman Bölükbaşı Millet Partisinin tek mebusu olarak göreve başlamıştır. 9. Dönem Meclisinde toplam 128 konuşma yapan Bölükbaşı en çok Başbakan Adnan Menderes’i eleştirmiştir.

⁸ Rauf Orbay’ın namusumu ve canımı zor kurtardım dediği olaylar 1925 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının başına gelenler ve 1926 yılındaki İzmir Suikastı teşebbüsü yargulamalarıdır.

Adnan Menderes, ilk Meclis toplantısında bütünleştirici bir dil kullanmıştır: “*On dört Mayıs, bir devre son veren ve yeni bir devir açan müstesna ehemmiyette tarihi bir gün olarak daima anılacaktır. Bu tarihi günün hatırasını yalnız partimizin değil Türk demokrasisinin bir zafer günü olarak yad ediyoruz*” (TBMM Tutanak Dergisi, 1950 : 24).

Menderes’in bütünleştirici dil kullanmasına rağmen Osman Bölükbaşı’nın sert ifadelerle İsmet İnönü dönemini eleştirmesi Meclis’in tansiyonunu yükseltmiştir: “*Uzun seneler devam eden diktatörlük idaresini yıkmak için Türk Milletinin beş yıldan beri yaptığı mücadele, 14 Mayıs tarihinde tetviç edilmiştir. Bugün burada toplanmış olan arkadaşları, hürriyet için mücadeleden bir milletin mümessilleri olarak selamlıyorum.*” (TBMM Tutanak Dergisi, 1950 : 54).

Meclisin ilk günlerinde Adnan Menderes’in siyasi tavrına bakıldığında geçmişle hesabı kapatma niyeti olduğu açıktır. Buna karşılık Bölükbaşı, geçmiş dönemden şiddetli bir şekilde hesap sorulmasını istemekteydi. Bölükbaşı’nın bu tavrı ahlâken doğru olsa bile siyaseten doğru bir davranış olmadığı ileriki yıllarda anlaşılmıştır. Çünkü Demokrat Partililer geçmiş CHP iktidarına karşı sertleştiğçe ülke, daha fazla ikiye bölünmüş ve hükümet ülkeyi yönetmekte zorlanmıştır.

Demokrat Parti’nin ilk icraatı 14 Mayıs 1950 (Seçim tarihi)’den önceki işlenen suçların affedilmesi ile ilgili yasadır. 1950 öncesi yolsuzluk, kanunsuzluk gibi eylemlerin af kanunu içine alınmasına sadece Osman Bölükbaşı itiraz etmiştir (Bölükbaşı, 2008 : 127).

25 Temmuz 1950’de hükümet Meclis’e danışmadan Birleşmiş Milletler Teşkilatına destek olma amacıyla 4500 Türk askerini Kore Savaşına gönderdi. Meclis’in onayı alınmadan asker gönderilmesi ilk defa olmuştu. Hem CHP hem de Millet partisi bu durumun bir oldu-bitti olduğunu dile getirmişti (Kudret Gazetesi, 1950). Kore’ye asker gönderilmesinin haklı gerekçelerini savunmak için 11 Aralık 1950’de Başbakan açıklamalarda bulundu. Bu meselenin Sovyet Rusya gibi düşünen kimi muhaliflerin (CHP ve Bölükbaşı’yı kastederek) bu sorunu sulandırmaya çalıştığını ifade etmiştir. Bunun üzerine söz almak isteyen Bölükbaşı, partisinin grubu olmadığı

için söz verilmez. CHP grubundan Faik Ahmet Barutçu kendi söz hakkını Bölükbaşı’ya verir. Kürsüye çıktığında DP’liler esasa gir diye bağırması bunun üzerine Bölükbaşı: “Başbakanınızın sözünü kuzu gibi dinliyorsunuz, bize geldi mi esasa gir” diye bağırıyorsunuz demiştir. Kuzu ifadesi DP’lileri çok sınırlendirmiş “Terbiyesiz, sözlerini geri al, biz kuzu değiliz” diyerek karşılık vermişlerdir. Bölükbaşı “Peki sizin istediğiniz gibi olsun. “Kuzu değilsiniz kurtsunuz kurt” diye karşılık vermiştir (Çaylak, 2004 : 208-209).

Adnan Menderes iktidarının ilk senesinde Osman Bölükbaşı’nın eleştirilerini görmezden gelmiştir. Başbakan, genellikle CHP’lilerin eleştirilerine kürsüden cevap vermekteydi. Bunun üzerine sınırlenen Bölükbaşı “*Meclis sade Halk partisi değildir?*” (TBMM Tutanak Dergisi, 1951 : 119) diye itiraz etmiştir.

1952 yılına gelindiğinde Osman Bölükbaşı partisinin şehir gezilerine katılıyor ve mitinglerde konuşmalar yapıyordu. Mart ayının son günü Zonguldak’ta düzenlenen bir mitingde konuşan Bölükbaşı, Menderes’in halkın değil küçük bir azınlığın Başbakan’ı olduğunu iddia etmiştir. “*Bugünkü idarede düne göre olan değişiklik yalnız şahısların değişmesidir. Hiç olmazsa Halk Partisi, 27 senelik iktidarın verdiği bir çelebiliğe sahipti. Bunlarda şımarıklık var.*” (Kudret, 30.3.1952). 1952 yılı Millet Partisinin III. Olağan Kongresinde yaşanan tartışmalarla geçti. Partinin eski genel başkanı Hikmet Bayur, Atatürk devrimlerine partinin bağlılığını belirten bir rapor yazdırmak istemişti. Ancak parti içinde devrimlere karşı olan gerici bir grup bu fikre karşı çıktı. Hatta Bayur, Atatürk’e saygısı olmayan kişilerle aynı yerde bulunamam deyip kongreyi terk etti. Daha sonra Bayur ve arkadaşları ikna edilip olaylar bir süreliğine yatıştırıldı.

Bu arada 1950 yılından itibaren Osman Bölükbaşı’nın Mecliste, mitinglerde hükümeti ve Başbakan’ı sert bir üslupla eleştirmesi tahammülleri zorlamaktaydı. Öyle ki Menderes, Bölükbaşı ve MP’yi bitirmek için irtica söylemlerini kullanmaya başlamıştı. 22 Kasım 1952’de Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman bir lise talebesi (Hüseyin Üzmez) tarafından bıçaklandı. Bu olayın ardından Menderes milliyetçilerin ve solcuların ülke için büyük bir tehdit olduğunu söylemesi yaklaşan tehlikeyi gösteriyor-

du. Dini siyasete alet ettikleri gerekçesiyle Büyük Doğu dergisinden Necip Fazıl Kısakürek ve Milliyetçiler Derneğinden Osman Yüksel Serdengeçti tutuklandı (Zafer, 24.1.1953).

Demokrat Parti'nin Gaziantep mitinginde konuşan Menderes, MP'yi irtica ile suçlamış “*Ortada sanki dinlerine dokunan varmış gibi maksadı mahsusla hareket eden bir avuç insanın şu yaygaralarına bakınız. Dinle asla kabili telif olmayan küfürlerle nasıl haykırıyorlar*” (Zafer, 18.1.1953) demiştir.

1953 Temmuz'unda Millet Partisi'nin irtica ile bağlantısı olup olmadığını tespit etmek için soruşturma başlatılmıştı. Bunun üzerine tartışmalar daha da şiddetlendi. Mecliste Emekli Sandığı Kanunu'nun maddeleri görüşülürken Bölükbaşı kürsüye çıkıp söz aldı ve meseleyi Millet Partisi'ne getirdi. Başbakan Menderes sert bir karşılık vererek “...yaptıkları iftiraların Türk milleti tarafından nasıl yüzlerine çarpılacağını; şayet bu karmakarışık, ivicaçlı⁹ yoldan yürüme neticesi partilerinin başına bir kaza gelmeyecek olursa, o zaman görecektir”. Bölükbaşı sinirle “*Diktatör! ha şöyle kararını açıkla*” diyerek bağırıştır. Menderes ise “*Hükmü ben değil mahkeme verecektir. Sevgili arkadaşlarım, birgün kürsüde, öyle tahmin ediyorum ki, volkan gibi yanan ihtirasların muhasebesi yapılabilir. Bunlar daha dün kendi aralarında, birbirlerine neler söylediklerini unutarak, bir partinin kongrelerinde sahte seçimler yapan bu insanlar, memleketin başına geçerse neler yapmazlar*”. Bölükbaşı araya girerek “*Sahtekâr sensin iade ederim*”. demiştir. Tartışmanın son kısmında Menderes, Bölükbaşı'ya hitaben “*Demokrasi, demokrasi diye göğsünü açıp sırtından çatlayacak şekilde feryat eden zat, Halk Partisi devrinden, tek parti tahakkümü devrinde acaba nerede idi?*” diye sordu.

Bölükbaşı cevaben “...*Bana hesap sormaya kalkışma. Milletvekili iken sen İnönü'ye methiyeler yazarken ben talebe idim. Burada şahitleri vardır*” (TBMM Tutanak Dergisi, 1953 : 370-373) demiştir.

Bu tartışmalara bakıldığında ilginç bazı hususlar vardır. Birincisi, Adnan Menderes, başbakanlığının ilk zamanlarında Bölükbaşı ile birebir tartışmalardan uzak durmaya çalışıyordu. Ancak 1953 senesinde bu çiz-

9 Eğri

gisinden uzaklaştığı görülmektedir. İkinci husus, Bölükbaşı özellikle DP iktidarını anti-demokratik olmakla suçluyordu ve bunu destekleyecek birçok haklı tarafı bulunmaktaydı. Ancak şu gerçeği de unutmamak gerekir. Tek Parti devletinden yeni çıkmış bir ülkenin Meclisinde Bölükbaşı çok sert eleştiriler yapabilmıştır. Bu anlamda 1950’lili yılların Meclisinde Bölükbaşı’nın parti grubu olmadan tek başına muhalefet yapması Türk demokrasi geleneği açısından değerlidir.

Başbakan ile Bölükbaşı arasında Mecliste sert tartışmalar yapılırken Ankara Cumhuriyet Savcılığı MP’nin geçici olarak kapatıldığını duyurdu. Siyasette bomba etkisi yapan bu haber günlerce gazetelerde tartışılmıştır (Milliyet, 9.7.1953). Kapatılma kararı açıklandıktan kısa bir süre sonra polis MP’nin ikibine yakın şubesini kapatmıştır.

Başbakan muktedir olarak sahip olduğu siyasi gücü sınırsız kullanmaya başlamıştı. Hatta yürütmenin yetkisi olmadığı halde davası devam eden bir olayı halkın gözleri önüne sermişti. 27 Ekim 1953 tarihli Mersin konuşmasında “*Bir Parti bütün Partiler için teminat istiyor. Hayır! Bu Parti bir Parti değil...Bir şekavet grubudur. Evet, Partiler için teminat istiyor! Hangi teminat? Bu Partilerden biri hâkimi baskı yüzünden ağlatacak kadar ileri gitmiştir. Allah bu memleketi onların şerrinden muhafaza etsin...*” (Çaylak, 2004 : 261) diyerek halka MP’nin kapatılmasının meşruluğunu açıklamıştır.

Millet Partisi, laiklik karşıtı ve irticanın merkezi olduğu gerekçesiyle 4 Temmuz 1953’te başlayan soruşturma 27 Ocak 1954’te tamamlandı. MP mahkeme kararıyla kapatılmıştır.

Çok Partili hayata geçildikten 8 yıl sonra bir muhalefet partisinin kapatılması Türk demokrasisi açısından kötü bir hadisedi. Bu meselede hükümetin yargı üzerinde baskı kurarak MP’nin kapatıldığını iddia edenler olmuştur. Yaşanan hadiselerle bakıldığında bu iddiayı destekleyecek olaylar vardır. Siyaseten bakıldığında MP, özellikle Osman Bölükbaşı ile kuvvetli bir muhalefet yapmış ve bu noktada DP iktidarını korkutmuştur. MP’nin kapatılması Menderes hükümetinin yararına olmuştur (Çaylak, 2004 : 268.)

Millet Partisi kapatıldıktan sonra Osman Bölükbaşı ve arkadaşları hızlı bir şekilde yeni bir parti kurdu: Cumhuriyetçi Millet Partisi.¹⁰ Özellikle parti programında cumhuriyet ve laikliğe bağlılık belirtilmişti (Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Programı : 3).

Parti kurulduktan üç ay sonra ülke de genel seçimler yapıldı. (2 Mayıs 1954) DP ve CHP, her şehirde, CMP 40 ilde, Türkiye Köylü Partisi (TKP) ise 19 ilde aday gösterdi. CMP, ülke genelinde 427.024 oy alarak % 4.69 yüzde ile sadece Kırşehir vilayetinden tam liste halinde 5 milletvekili (Osman Bölükbaşı, Ahmet Bilgin, Osman Alişiroğlu, Mehmet Mahmutoğlu ve Tahir Taşer) çıkarmıştır. Önceki seçimle karşılaştırıldığında CMP oy oranını ikiye katlamıştı. O dönemde Mecliste 3 milletvekili olan parti, grup kurma hakkı elde edebiliyordu. Osman Bölükbaşı nihayet mecliste grubu adına rahatça konuşabilecekti. Bu durum Adnan Menderes ve Demokratlar için tam bir hayal kırıklığıydı. Hatta Kırşehir'deki seçim sonuçlarına itiraz ettiler ama Yüksek Seçim Kurulu yapılan itirazı kabul etmedi (Millet, 18.5.1954).

Seçimlerde DP yüzde 55 oranında oy almış ikinci parti CHP yüzde 39 oy almıştı. Bu sonuçlar DP için büyük bir zaferdi çünkü toplamda 503 milletvekili ile temsil hakkı elde etmişti. Böylesine büyük bir zafere rağmen Osman Bölükbaşı ve arkadaşlarının Mecliste temsil hakkı elde etmesine Adnan Menderes kabullenemedi. İktidar gücünün verdiği hırsıyla Bölükbaşı'nın memleketi Kırşehir'i ilçe statüsüne getirdi. Artık Menderes'in demokrasiden uzaklaşan eylemlere imza attığı görülmektedir.

Kırşehir'in ilçe olmasını Bölükbaşı, hem basın yoluyla hem de Mecliste eleştirmiştir. “...Arkadaşlar, Hükümet maksadını açıklayamıyor; ben bu vilayeti ortadan kaldırmak istiyorum, dağıtmak istiyorum, diyemiyor. Ne yapıyor? Bir adamı öldürmek isteyen bir kimsenin açıktan açığa yapamadığı şeyi yapıyor : Kolunu kesiyor, bacağına kesiyor, muhtelif uzuvlarını kesiyor, ondan sonra, sen bu halinle yaşayamazsın hükmüne varıyor. Hükümetin esbabı mucibi bu mahiyettedir...” (TBMM Zabıt Ceridesi, 30.6.1954) Bölükbaşı

¹⁰ CMP 10 Şubat 1954'te kurulmuştur. Parti kurulduktan bir yıl sonra Osman Bölükbaşı genel başkanlığa seçildi.

ve Menderes arasında Kırşehir meselesi günlerce tartışıldı ama sonuç değişmedi. 1960 askeri darbesinin ardından yapılan Yassıada Mahkemelerinde Menderes, Kırşehir’in ilçe yapılmasının büyük bir hata olduğunu söylemiştir (Aydemir, İkinci Adam : 1950-1964, 2000 : 261).

1954 yılının son aylarında iktidarın anti-demokratik uygulamalarına karşın CHP ve CMP’nin işbirliği yapma konusunda basında yayınlar yapılmıştı ancak iki parti birlikte hareket etmeyi başaramamıştır (Çaylak, 2004 : 303).

Sonuç

Demokrat Parti 1946 yılında kurulduğunda iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisine karşı muhalefet etmek zorunda kalmıştır. Özellikle Adnan Menderes, dört yıl boyunca özgürlükler konusunda CHP hükümetine karşı eleştiriler getirmekteydi. 1950 yılında DP iktidar olup Adnan Menderes başbakanlığa gelince ülkenin daha özgürleşeceği ile ilgili umutlar artmıştı.

1950 yılında Millet Partisinden Meclise giden tek isim Osman Bölükbaşıydı. Adnan Menderes ile Osman Bölükbaşı’nın karşı cephelerde siyaset yapması bu dönemde başladı.

Osman Bölükbaşı, partisinin tek üyesi olduğu için Mecliste grubu yoktu. Buna rağmen Menderes hükümetinin yaptığı eylemlere sert eleştiriler getirmiştir. Hatta eleştirileri o kadar yoğunlaşmıştı ki kamuoyunda sürekli gündem olmayı başarmıştır. Bölükbaşı’nın tekrar ettiği eleştirilerin başında bir zamanlar Demokratların özgürlük talep ettiğini iktidara gelince verdikleri sözleri unuttuğu gelmektedir.

Başbakan Adnan Menderes iktidarının ilk senesinde Bölükbaşı’nın eleştirilerinden çok CHP’lilerin eleştirilerine cevap vermekteydi. Ancak 1952’den itibaren başbakanla Bölükbaşı arasında sert tartışmaların yaşandığı görülmektedir.

Adnan Menderes muktedir olduğunda toplumun her kesiminden büyük destek almaktaydı. Hatta CHP’liler ilk zamanlar eleştirilerini sınırlı

yapıyorlardı. Bir süre sonra hükümetin anti-demokratik uygulamalarına tepkiler arttı ve her kesimden aldığı desteği kaybetmeye başladı. İktidar'a geldiğinde toplumun birçok kesiminden Demokratlara destek verenler vardı (Keskin, 2012 : 111). Ezan'ın yeniden Arapça okunması, Halk evleri ve Köy Enstitülerinin kapatılması, İsmet Paşa'ya karşı DP'lilerin saygısız tavırları devlet içindeki bölünmeyi artırdı (Şahin, 2017). Zamanla, Meclis'teki gerginlik sokağa da yansdı ve 50'lili yıllarda Türk toplumu ilk defa ikiye bölündü (Bulut S. , 2009 : 144).

İkiye bölünen toplum içinde Bölükbaşı'nın etkili bir muhalefet yapmasını Başbakan Menderes kabullenememiş, bu yüzden 1954 yılında Millet Partisi'nin kapatılmasını desteklemişti. Bölükbaşı ve arkadaşları MP kapatıldıktan bir ay sonra yeni bir parti (CMP) kurmayı başarmış ve genel seçimlerde oy oranını iki katına arttırmayı başarmıştı. Bölükbaşı ve arkadaşlarının yasaklara karşı direnişi ve muhalefeti sonuna kadar sürdürmeyi başarması demokrasi geleneğimizde önemli bir yer tutmaktadır.

Kaynakça

Ağaoğlu, Samet. (1992). *Siyasi Günlük: Demokrat Partinin Kuruluşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Akal, Cemal, Bali. (1999). *Devlet Yasa Hakimiyet*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Alkan, Şükrü Halük (Dü.). (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Aydemir, Şevket, Süreyya. (2000). *İkinci Adam : 1950-1964* (Cilt III). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aydemir, Şevket, Süreyya (1984). *Menderes'in Dramı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Bölükbaşı, Deniz (2008). *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı*. İstanbul: Doğan Kitabevi.

Bulut, Nihat (2020). *Siyasal İktidar Tipleri ve Bir Siyasal Tipi Olarak (Modern) Devlet*. <http://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=-si%CC%87yasal-i%CC%87kti%CC%87dar-ti%CC%87pleri%CC%87-ve-bi%CC%87r-si%CC%87yasal-ti%CC%87pi%CC%87-olarak-modern-devlet.pdf> adresinden alındı.

Bulut, Sedef. (2009). Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu, *Akademik Bakış*, s.144,145.

Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Programı. (1954).

Çaylak, Adem. (2004). *Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.

Daver, Abidin. (22.05.1950). Bugün. *Cumhuriyet*, Erişim Tarihi:01 22, 2021.

Keskin, Yusuf, Ziya. (2012), "Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.111.

Kudret Gazetesi. (27.07.1950).

Kudret Gazetesi. (30.03.1952).

Limoncuoğlu, Alihan (2018), “Türkiye’de Üçüncü Yolun Başı: Millet Partisi (1948), *Akademik Hassasiyetler*, s.149, Güz,s. 145-155.

Millet (1954), 18.5.1954, s. 1.

Milliyet (1953), 9.7.1953, s. 1.

Milliyet (1950), 19.5.1950.

TBMM Tutanak Dergisi. (31.05.1950). C. 1, (9. Birleşim).

TBMM Tutanak Dergisi. (05.29.1950). C. 1, (3. Birleşim).

TBMM Tutanak Dergisi. (04.02.1951). C. 6, (59. Birleşim).

TBMM Tutanak Dergisi. (8.7.1953). *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 24 (9. Dönem).

TBMM Zabıt Ceridesi. (30.6.1954). C. 1(15. Birleşim).

Toker, Metin. (1970). *Tek Partiden Çok Partiye*. İstanbul: Milliyet Gazetesi Yayınları.

Tuncel, Gökhan, & Bakan, Selahattin (2013) “Türkiye Demokrasi-sinin Aksak Ayağı: Muhalefet” *Journal of Yaşar University*, s. 5344, Yaz, İstanbul, s. 5341-5370.

Zafer Gazetesi. (24.1.1953).

Zafer Gazetesi. (18.1.1953).

Extended Summary

The Republic of Türkiye is a state with a parliamentary tradition since the Ottoman Empire. However, it cannot be said that a successful tradition has been established on the limit of tolerance for dissident names in Türkiye politics. Therefore, the power-opposition relations have revealed tensions and political crises in many periods.

Particularly after 1946, with the transition to multi-party life, harsh debates continued increasingly under the roof of the parliament. After the Democratic Party came to power in 1950, a great change took place in Türkiye political life. After the Republican People's Party lost the 1950 elections after 27 years of government, the balance in politics changed. The Democratic Party, which was founded four years ago, had won the elections and came to power. After the election, the founders of the Democratic Party shared the power organs of the government among themselves.

Political power relations are seen in primitive or modern societies. Since in organizations where there are two people, one of them is the manager and the other is the managed status. The word political power basically means to be able to do something within the scope of legitimacy that transcends power. Sometimes it is also used in the sense of the way the power is applied, that is, the regime. In addition, hierarchical superiority over society is also expressed by the word power.

The political meaning of the word dissident is a method of criticizing the existing power, telling the wrongs of the power and struggling with legal means to replace it, away from using violence.

The main difference between the government and the opposition is the area it covers: Power is found in all regimes, in totalitarian, oligarchic, religious administrations, but opposition or opposition politicians are in democratic administrations. That's why democracy and opposition are values that go in parallel. Looking at the historical process, it can be said that opposition movements have been seen since the Ottoman Empire. Especially II. When the parliamentary system was passed for the second

time with the constitutional monarchy, opposition movements emerged for a short time against the ruling Party of Union and Progress. Attempts to form an opposition party were unsuccessful twice during the Atatürk period, and opposition parties could be established after the end of the Second World War.

It was a big event that the Democratic Party took over the power through democratic means in 1950. A few days after the elections, the Democratic Party issued a statement demanding that the change of power in the country should not cause unrest among the citizens. He also stated that the opposition parties of the government will freely express their political ideas and opinions (Milliyet, 19.05.1950). However, during his ten-year rule, the Democrats continued the behavior of the ruling party before him. The power-opposition relations in Türkiye political life continued problematically during the Democratic Party period as well.

The third party that entered the 1950 elections is the Millet party. Two years before the elections (1948), Fevzi Çakmak and his friends, who found the Democrat Party's policies against the government insufficient, resigned from the Democratic Party and founded the Nation Party. In the 1950 elections, the Nation Party received a very low number of votes. That's why he was able to send a deputy to the Assembly. The candidate of the Nation Party, Osman Bölükbaşı, received high votes and was elected as a member of parliament on his own. After being elected as a deputy, Osman Bölükbaşı will be alone from both sides: First, the Nation Party could not show a strong presence against the Democrat Party. Second, the Republican People's Party was losing power in the 1950s. Under these conditions, Osman Bölükbaşı came to the fore as a stand-alone opposition figure. Bölükbaşı, nicknamed "TRT Osman", "Tirt Osman" and "Anatolian Storm" at that time, became one of the most important figures of opposition in politics.

In this study, both the demands of the Democrat Party regarding democratization before coming to power and the attitudes and discourses of Prime Minister Adnan Menderes towards the opposition in the govern-

ment were examined. In this context, the political debates between Adnan Menderes and Osman Bölükbaşı are emphasized. The roots of the problems Türkiye experienced with its democratization lie in this period. Adnan Menderes is a leader who has important effects on our political history. It is seen in the election results that Menderes received a high level of social support in the first years of his rule. Despite this power, Menderes' harsh attitude towards Osman Bölükbaşı caused the closure of the Nation Party. However, Bölükbaşı continued to oppose under the umbrella of another party.